

Arnhem

Hotel Park, Sonsbeek

VERENIGING
Vrienden
van
Sonsbeek

De Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem wil een klankbord zijn voor de bezoekers van de monumentale parken en voor de eigenaar van de parken, de Gemeente Arnhem. Het doel van de Vereniging is mee te werken aan de instandhouding en verfraaiing van de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem. Vrienden van Sonsbeek ondersteunt Bezoekerscentrum Sonsbeek financieel met een vaste bijdrage per lid.

De contributie per lid bedraagt per jaar:

voor particulieren € 13,50, voor verenigingen € 35 en voor bedrijven € 50; bankrekeningnummer: 40 63 33 505 t.n.v. Vrienden van Sonsbeek. ANBI: de Vereniging is door de fiscus erkend als culturele 'Algemeen Nut Beogende Instelling', wat inhoudt dat donaties met de factor 1,25 voor de fiscale aftrek mogen worden vermenigvuldigd.

Bestuur Vereniging Vrienden van Sonsbeek:

Edzard Gelderman (voorzitter) tel. 443 14 57, Luuk Broer (secretaris) tel. 442 49 56, Theo Bussink (penningmeester/ledenadm.) tel. 443 14 02, Loes Prakke (promotie) tel. 443 34 95, Tjada van den Eelaart-de Sitter (schouw/website) tel. 445 50 98, Koos de Vos (educatie/Groenforum) tel. 363 49 71, Gerard Nijhuis (parkgidsen) tel. 339 08 00. Adviseurs: Joop Morsink (historie), Jeroen Glissenaar (gemeentelijk parkbeheer), Jeroen Voskuilen (Bezoekerscentrum).

Ledenadministratie:

Vereniging Vrienden van Sonsbeek, per adres Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem, Telefoon: 445 06 60, Email: info@parksonsbeek.nl Website: www.parksonsbeek.nl

De Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek wil bezoekers bewust maken van de mooie groene kanten van Arnhem. Dit gebeurt door het organiseren van tentoonstellingen, excursies en evenementen. Het bezoekerscentrum levert informatie over de parken Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en het is een goed startpunt bij een bezoek aan de parken. Website: www.bezoekerscentrumsonsbeek.nl

Bestuur Stichting Bezoekerscentrum Sonsbeek:

Leo van der Meer (voorzitter), vacature (secretaris), Leon Tjakkes (penningmeester), Willem Hoeffnagel, Anne Marie van Lanen, Ton Jansen.

Bij de voorpagina:

Hotel-Pension Sonsbeek (1904),

uit de ansichtkaartencollectie van Hans Putman.

Groene Rijkdom

Om de veertien dagen, het hele jaar door, kom ik in Sonsbeek. De seniorenclub, waarvan ik al dertig jaar lid ben, houdt zijn bijeenkomsten in het Paviljoen van wat de Theeschenkerij was, de Theepit genoemd werd en nu 'de Chinees' is. Ik ken het park vanaf begin 1941. Ik huurde er dichtbij een kamer en bij mooi weer trok ik met boeken naar een rustig zonnig plekje om mijn kennis na voltooide studie nog wat aan te vullen. De 62 jaren tussen toen en nu genoten wij van Sonsbeek en de aangrenzende parken met ons gezin. Aanvankelijk deed ik dat met ons kleuterzootje, terug in Arnhem na de evacuatie. Wonend bovenaan de Dalweg was de oversteek naar die altijd weer mooie laan langs Uitkijktoren en Ronde Weide voor hem en mij een genot. En natuurlijk als summum de Waterval, die hij de-vallige-water noemde. Op Alteveer wonend zaten we dicht bij Zypendaal. Steeds weer maakten we de geliefde wandeling beneden- of bovenlangs naar het Kasteel om van daaraf of de linker dan wel de rechter weg richting Sonsbeek te nemen. Ons tempo lag niet hoog en er was voor onze kinderen en voor ons beiden zoveel te zien en te beleven. Als we niet te vermoeid waren keerden we door Sonsbeek en langs de Hertenkamp via de St. Peterlaan met lijn 3 naar huis terug, moe en voldaan.

Anne Vermeer

WINTERPARK

Je ademt witte wolken uit
Het park spreidt als een winterbruid
Nog blinkend, haast onaangeraakt

Een wereld van gedempt geluid
Waar in je voetstap knisperkraakt
Waar in je kinderziel ontwaakt

Je weet dat het niet duren zal:
(Als al het ongerepte schoons)
Straks vliedt als water naar het dal
Wat uit de lucht viel als kristal

De wereld kreeg iets ongewoons
De vaders werden weer als zoons
Dit moest de sneeuw zijn van hun jeugd
O winterpark, o kindervreugd...

Cees van der Pluijm
Parkdichter

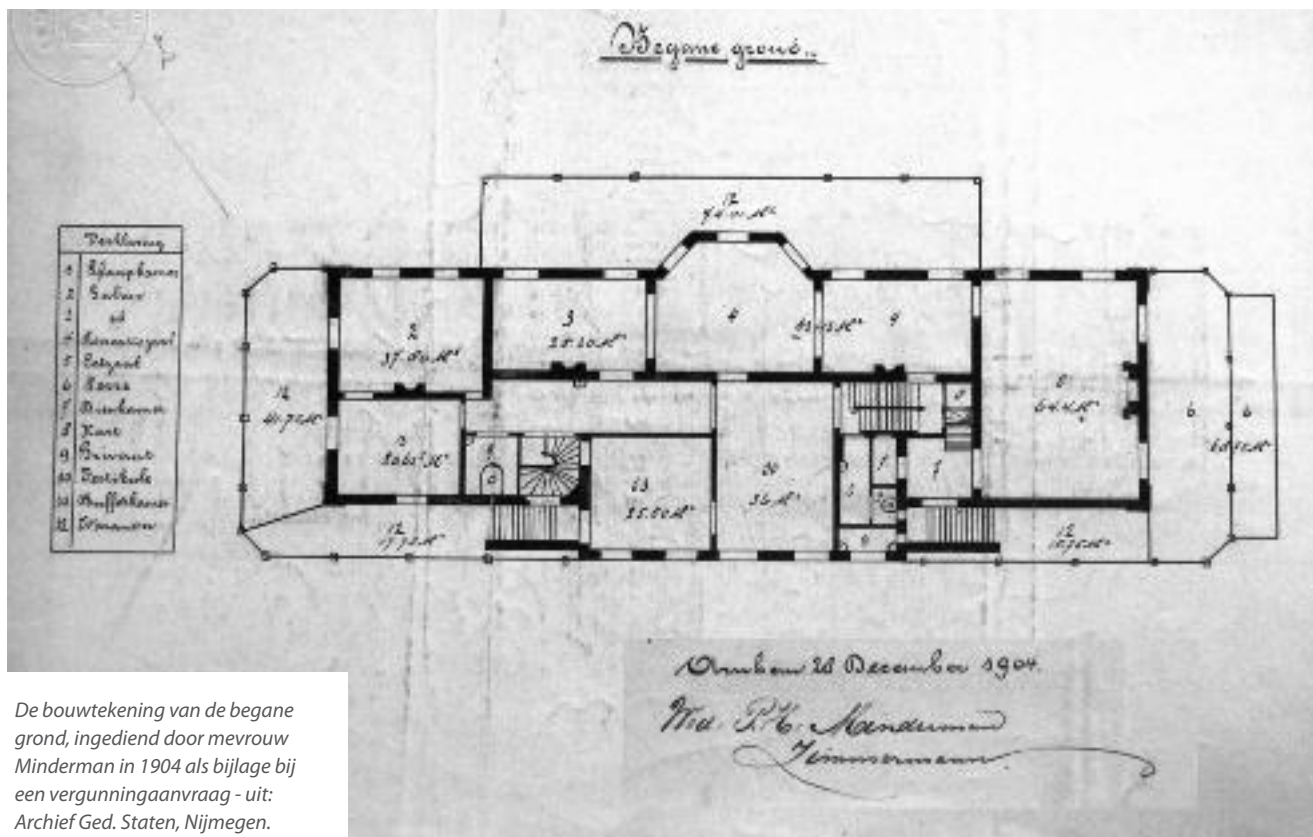
De geschiedenis van Hotel-Pension 'Sonsbeek'

Eind vorig jaar stuurde Geert Visser ons een paar prachtige, scherpe foto's uit 1924 van het interieur van het toenmalige Hotel-Pension 'Sonsbeek', het voormalige landhuis van drie generaties baronnen Van Heeckeren, de huidige Witte Villa. Dat was een verrassing want we kenden tot nu toe geen foto's van het hotelinterieur. We besloten het onderwerp uit te breiden tot de hele periode van Hotel-Pension 'Sonsbeek', van 1899 tot 1944. Uit diverse archieven heeft Geert onbekend materiaal verzameld over de hotelperiode. Bijgaand zijn artikel. Uit het vele beeldmateriaal stelt Geert Visser een presentatie samen voor de ledenvergadering Van Vrienden van Sonsbeek van woensdag 20 maart.

Hotelpioniers (1899-1920)

Na de aankoop van Sonsbeek in 1899 begon de gemeente Arnhem snel met het opknappen van het park. Er was sprake van behoorlijke achterstand in het onderhoud. Het plan het 'kasteel' te verbouwen tot krankzinnigengesticht werd snel verlaten. Een hotel-pension met restaurant zou de aantrekkingskracht van 'Sonsbeek' verhogen, was de mening van het gemeentebestuur. De gemeenteraad stelde voor de verbouwing fl. 18.000 ter beschikking. Daarmee kregen de eerste en tweede verdieping hotelkamers en de veranda aan de westzijde werd uitgebreid tot een grote serre om de capaciteit van de eetzaal te vergroten.

Zo ontstond er een chique hotel-pension op een van de mooiste plekken in Arnhem. Paulus Hendrik Minderman (1845) was bij inschrijving voor de pacht de hoogste bidder. Hij was geen onbekende in Arnhem. Als pachter van café-restaurant Musis Sacrum had hij al een goede naam opgebouwd. Samen met zijn vrouw Wilhelmina Cornelia Georgina Zimmermann werd hij de eerste exploitant van Hotel-Pension 'Sonsbeek'. Zij waren in 1891 getrouwd, voor beiden was het hun tweede huwelijk. In september 1901 overleed Minderman plotseling, 56 jaar oud. Zijn vrouw werd de tweede pachter van het hotel-pension. Zij heeft gedurende twee pachtperiodes van tien jaar leiding gegeven aan het hotel. Voor de eerste pachtperiode van het hotel-pension met bijbehorende grond was ze de gemeente jaarlijks fl. 3.000 en de tweede pachtperiode fl. 4.225 verschuldigd. Mevr. Minderman-Zimmermann was een vakvrouw en heeft als exploitant van Hotel "Sonsbeek" een goede reputatie opgebouwd. Directeur gemeentewerken Schaap schrijft in een aanbeveling aan het gemeentebestuur: "De tegenwoordige pachtster bezit kwaliteiten en tact om het hotel een goede faam te verschaffen wat de gemeente in zeker opzicht ten goede komt".

De bouwtekening van de begane grond, ingediend door mevrouw Minderman in 1904 als bijlage bij een vergunningaanvraag - uit: Archief Ged. Staten, Nijmegen.

In januari 1919 verzocht zij de gemeente echter de pacht voortijdig te beëindigen. Door haar hoge leeftijd begon zij op te zien tegen het vermoeiende hotelbedrijf.

Het hotel was weliswaar chique en sfeervol, maar bood weinig comfort. Er was geen lift. De benedenverdieping had nog grotendeels de indeling en uitstraling van het voormalige kasteel. De koepelkamer was verbonden met twee salonkamers. Deze ruimte werd door de gasten als conversatie- en recreatieruimte gebruikt. De kamer aan de westkant, met de prachtige schouw, was ingericht als eetzaal. De eetzaal was verbonden met een serre die net zo groot was als de eetzaal. Aan de oostzijde bevond zich nog een salonkamer met slaapkamer, bestemd als gezinsverblijf voor de hotelhouder. Het hotel beschikte op de eerste en tweede verdieping over 20 zitslaapkamers. Voor alle hotelgasten samen was er maar één badkamer en per verdieping waren er twee toiletten beschikbaar. In het souterrain bevonden zich de keuken, bijkeuken, kantoor, de linnenkamer, kolenopslag en maar liefst 4 wijnkelders. Het hotel was niet op het elektriciteitsnet aangesloten en de kamers hadden geen sanitaire voorzieningen. De meeste kamers konden wel met kolenkachels worden verwarmd. De tweede verdieping van de oostvleugel was primitief ingericht als verblijfsruimte voor het personeel. Deze verdieping had een eigen opgang. Op deze zolderverdieping met een paar kleine raampjes waren 4 kamers afgetimmerd. In elke kamer was een kast en een bedstee getimmerd. De hygiëne was in deze personeelsruimte ver onder de maat. Zeker tweemaal moest dit gedeelte van het hotel met blauwzuurgas tegen ongedierte worden ontsmet. Met uitzondering van de westzijde, waar de grote serre deel uitmaakte van de eetzaal, bevonden zich grote veranda's langs de overige gevels.

Modernisering, geen sloop (1920-1926)

Bij de beëindiging van het pachtcontract met weduwe Mindermann-Zimmermann laaide de discussie binnen de gemeente hoog op over modernisering van het hotel. Er gingen zelfs stemmen op het hotel te slopen en er een soort 'Kurhaus' te bouwen met zo'n 100 kamers. De toenmalige directeur Gemeentewerken, J.F.C. Schaap, opvolger van J.W.C. Tellegen, speelde in deze discussie een prominente rol. Hij adviseerde het gemeentebestuur een korte pachtperiode van zes jaar af te sluiten en deze tijd te gebruiken om tot een definitief plan te komen. Schaap werd belast met de procedure om tot een nieuwe pachtovereenkomst te komen en hij bezocht persoonlijk de zeven kandidaten die zich gemeld hadden. Zijn indrukken van die bezoeken hebben zwaar meegewogen in het advies aan het gemeentebestuur. Twee kandidaten vielen onmiddellijk af.

Unieke foto uit 1924 van het pas gemoderniseerde Hotel-Pension 'Sonsbeek' - verschenen in het blad 'Het Leven' - collectie Nationaal Archief.

Foto uit 1924 van de eetzaal, ook Ridderzaal genoemd, van Hotel-Pension 'Sonsbeek' - verschenen in het blad 'Het Leven' - collectie Nationaal Archief.

De eerste slechte indruk van de thuissituatie was Schaap daarvoor voldoende.

Pachter werd G.A.H. Geeraerds (1891). Hij had als reserveofficier de militaire dienst verlaten waar hij de laatste jaren van zijn diensttijd beheerder was van het militair slachthuis in Alkmaar. Hoewel hij geen ervaring in het hotelvak had, was de algemene indruk die Schaap van Geeraerds en zijn vrouw had, een belangrijk pluspunt. Schaap schreef het gemeentebestuur: "hij beschikt over een vrij grootte algemeene mate van ontwikkeling" en "de vrouw beweerde met haar man de onderneming aan te durven en ze maakte den indruk degelijk te zijn".

Schaap volgde deze grondige procedure omdat hij er van overtuigd was dat een slechte exploitatie van het hotel het aanzien van de stad zou schaden. Geeraerds bood de gemeente een jaarlijkse pacht-som van fl. 6.000. Voor de pacht eiste de gemeente ook nog een flinke borg, waarvoor Geeraerds twee financiers nodig had.

Met het vooruitzicht op de nieuwe pachter, maakte Schaap een plan voor herstelwerkzaamheden en aanvullende voorzieningen voor het hotel. De kosten werden begroot op fl. 21.000,-. De commissie Gemeentewerken vond het weggegooid geld als later alsnog tot sloop en nieuwbouw zou worden besloten. Voor dringende herstelwerkzaamheden trok men tenslotte fl. 5.000 uit. Begin 1920 werd het hotel aangesloten op de elektriciteitsvoorziening van de gemeente. Na een fel debat stemde de gemeenteraad, die hierover niet was geïnformeerd, alsnog in en de pachter betaalde een jaarlijkse bijdrage voor deze voorziening.

In 1924, het jaar dat Sonsbeek 25 jaar gemeentelijk bezit was, besloot de gemeenteraad eindelijk tot modernisering van het hotel in plaats van sloop en nieuwbouw. Er lag een plan voor aanleg van centrale verwarming en een installatie voor koud- en warmwatervoorziening met inbegrip van het plaatsen van vaste wastafels op de hotelkamers.

Om de kosten te spreiden kreeg de pachter een verlenging van het contract met 10 jaar. De wegens de malaise in de hotelwereld tot fl. 5.500,- verlaagde jaarlijkse pacht-som werd met 12% van de verbouwingkosten verhoogd. Na de verbouwing verscheen er in mei 1924 een wervend artikel over Hotel-Pension 'Sonsbeek' in het geïllustreerde tijdschrift 'Het Leven'. Bij het artikel in dit tijdschrift waren drie foto's toegevoegd. Op één foto is de gerenoveerde buitenkant in volle glorie te zien. Het gebouw is prachtig geschilderd en de veranda op de zuidzijde is glasdicht gemaakt. De andere foto's in dit tijdschrift geven een mooi beeld van de recreatie-conversatiezaal en de eetzaal. Het tijdschrift 'Het Leven' is op last van de bezetter in de oorlog opgeheven. Het fotoarchief van 'Het Leven' is gelukkig gespaard gebleven en wordt bewaard in het Nationaal Archief. Details van de eetzaal, zoals de schouw en het plafond, laten nog een beeld zien van oorspronkelijk inrichting van het Kasteel 'Sonsbeek'.

Het artikel vermeldt het comfort, de rijke inrichting en de buitengewone huiselijkheid van dit sierlijke Hotel-Pension. 'De gesloten waranda's bieden ook voor niet-logeerenden de gelegenheid te genieten van een heerlijk zitje en den innerlijke mensch te versterken... De heer Geeraerds wordt alom geroemd voor de zorgen waarmee hij de gasten omringt en de tegenwoordige goede naam van het hotel is in hoofdzaak aan hem te danken'.

Uiteindelijk zal het Geeraerds niet lukken het hoofd boven water te houden. Hij is niet in staat bij het ingaan van de nieuwe contractperiode de vereiste borg te financieren. Zijn vrouw, Geeraerds-Houberg, neemt in overleg met het gemeente bestuur nog een jaar het pachtcontract over. Haar lukt het wel de borg nog een jaar te financieren. De pacht inclusief de bijdrage aan verbouwkosten waren opgelopen tot meer dan fl. 9.000 en dat was uiteindelijk voor het echtpaar Geeraerds een te hoge kostenpost. Er moet eind 1926 wederom naar een nieuwe exploitant gezocht worden.

Tel. 900 **ARNHEM** Tel. 900

Hotel-Pension „Sonsbeek“

Bids van den ERVEN PAAR met groot voordeel.

HEROPEND

Zondag 22 Februari 1920

Wanneer men gewillig, geraden, en goed wil zijn.

Kamers en salons met toilet en badkamer.

FRANSE SOEP - WINDEN EN VERRE REIS

Dappers - Diners - Soupers

Prins Hotel - Uitbreide wijzen

Overname - Aankomst

Het geld is per goeder; 's Vrijdag gelid vermeld.

Tweede halve Jaargang Pa. 19. 1919.

Failissement en depressie (1926-1934)

Bij inschrijving in 1926 was de in Haarlem geboren Hendricus A. de Jong (1875) de hoogste bieder. Hij beschikte bovendien over goede referenties, waaronder die van de weduwe Minderman-Zimmermann. Uit haar aanbeveling blijkt dat De Jong al eerder in het hotel gewerkt had. Zij schrijft het gemeentebestuur in oktober 1926: *“Destijds werkte hij bij mij op ‘Sonsbeek’ met grote extra gelegenheden, ook met diners van den Prins en Regeringsdinen. Hij is juist geschikt om het Hotel ‘Sonsbeek’ te exploiteren naar de eischen des tijds.”*

Het lukte De Jong de eerste jaren de exploitatie met een flinke winst af te sluiten. Maar in de grote depressie van 1930 ging het ook met de exploitatie van het hotel snel bergafwaarts. Vanaf 1931 was De Jong genoodzaakt het hotel's winters

vier maanden te sluiten. Elk jaar liep het verlies verder op. Niet ongevoelig voor de gewijzigde omstandigheden besloot het gemeentebestuur op verzoek van de pachter de pachtsom in 1934 terug te brengen van fl. 7.360 naar fl. 6.500. Maar De Jong zag er eind 1934 geen gat meer in. Zijn financiële situatie was zo nijpend dat hij zich genoodzaakt zag een groot deel van het hotel-meubilair op een openbare veiling te verkopen, dit tot grote ergernis van de gemeente.

Chique hotel en einde (1934-1944)

Met de komst van Henri Zelle (1886) als nieuwe exploitant was het de gemeente toch weer gelukt een ervaren en vakbekwame hotelhouder te vinden. Zelle, getrouwd met de Arnhemse Johanna Vlaanderen (1881), had zijn sporen verdiend in buitenlandse hotels, in Hotel des Indes in Den Haag en hij was directeur van het deftige Hotel Rembrandt in Noordwijk aan Zee.

De overeengekomen jaarlijkse pachtsom bedroeg fl. 5.500 vermeerderd met 10% van de bouwkosten van twee nieuwe badkamers. Bovendien zorgde Zelle voor nieuw meubilair.

Met deze ingrepen kreeg het hotel min of meer zijn oude allure terug, met meer comfort. Hoewel de pachtsom in de oorlogsjaren was teruggebracht besloot Zelle in juni 1943 de exploitatie te stoppen. Het hotel werd steeds meer bezocht door hoge Duitse militairen. Zelle was bang dat deze informatie via de ondergrondse bij het Britse leger bekend zou worden en dat het hotel doelwit kon worden van luchtaanvallen (zie: Bulletin van Winter 2010).

De huurovereenkomst werd overgedragen aan Bernardus J. Claassen (1904) die kennelijk minder moeite had met mogelijke oorlogshandelingen. Claassen kwam uit een echte horecafamilie. Zijn vader was eigenaar en hotelhouder van Royal aan het Willemsplein en uitbater van Boerderij 'Sonsbeek'. Hijzelf was hotelhouder geweest van hotel De Pauw in de Pauwstraat. Met zijn tienjarige zoon nam hij in de zomer van 1943 zijn intrek in Hotel 'Sonsbeek'. Hiervoor werd de buffetkamer, onmiddellijk links van de ingang, omgebouwd tot een privéverblijf. De twee kamers op de begane vloer waar Zelle met zijn vrouw hadden gewoond werden als hotelkamer verhuurd. Claassen had zodoende 22 kamers met 32 bedden beschikbaar voor zijn gasten. Voor een overnachting met ontbijt betaalde men fl. 3,50, vol pension kostte fl. 5,00. Gezien de onzekere tijd werd de pacht telkens voor een jaar afgesloten.

Foto uit 1932 van de complete voorgevel van Hotel-Pension 'Sonsbeek', met het tuinbeeld in het midden van de serre.

De evacuatie van Arnhem in september 1944 betekende het einde van de exploitatie van het hotel door Claassen en ook het einde van 44 jaar Hotel-Pension 'Sonsbeek'. Claassen emigreerde in 1946 met zijn zoon naar Brazilië om daar een nieuw bestaan op te bouwen. Hoewel het hotel van binnen en van buiten in het laatste oorlogsjaar flink is beschadigd, heeft het gemeentebestuur na de oorlog toch besloten het gebouw te behouden voor een andere bestemming.

Geert Visser

Van oude bomen, en van nieuwe

Het wegslepen van omgezaagde bomen rond de Belvédère - foto Gerard Herbers.

Wandelaars in Sonsbeek moet het wel zijn opgevallen: er zijn flink wat bomen geveld, vooral in de buurt van de Kleine Waterval en rond de Belvédère. Op de eerstgenoemde plaats zijn het vooral oude bomen die al 'geblest' waren. Ze waren aangetast door zwammen. Alleen de stompjes zijn nog zichtbaar.

Rond de Belvédère gaat het vooral om jongere bomen, om beuken en douglassparren. Ze waren 'geblest' omdat ze ruimte moesten maken voor 'toekomstbomen' die op deze manier meer ontwikkelingskansen krijgen. Als parkbeheerder moet je soms hard zijn...

In de brochure "Snoeien en Zagen" die gratis af te halen is bij de infobalie van het bezoekerscentrum, wordt dit kapbeleid uitvoerig uit de doeken gedaan.

Maar gelukkig worden er ook nieuwe bomen geplant: bij de Witte Villa komt een *amberboom*, een boomsoort die daar eerder ook al heeft gestaan. De oude, monumentale *paardenkastanje* bij de Rentmeesterswoning (Watermuseum) die vorig jaar het loodje legde, wordt vervangen door een jonger

exemplaar. En tussen de Grote vijver en de Parkweg (tegenover de Teerplaats wordt een jonge *mispelbladige wintereik* geplant, als vervanger van het spookachtig kale exemplaar.

Verder meldt de parkbeheerder dat binnenkort het pad op het Jansveld, het gebied tussen het Bezoekerscentrum en het Watermuseum, opnieuw zal worden geplaveid met leemgrind, zodat het ook bij nat weer begaanbaar zal zijn.

En zo gaat Sonsbeek op een aantrekkelijke manier het voorjaar en de zomer tegemoet.

Gerard Herbers

Verzoek
De leden van Vrienden van Sonsbeek ontvangen deze keer twee exemplaren van het Bulletin. Wilt u er één doorgeven aan uw burens die nog geen lid zijn? Aanmelden: via de website www.parksonsbeek.nl

Brandstichting-quaestie Sonsbeek houdt gemoederen in 1897 lang bezig

Park Sonsbeek werd ook in de 19e eeuw al voor evenementen gebruikt. In 1897 besloot de Geldersche Maatschappij voor Nijverheid en Handel er die zomer haar 12 ½ jarig bestaan te vieren met een groot opgezette, kleurrijke tentoonstelling. Het parkfestijn trok publiek uit het hele land, ook het koninklijk huis liet zich niet onbetuigd. De manifestatie eindigde fataal. Een enorme brand verwoestte niet alleen de meeste gebouwen, maar ook ging er veel handelswaar verloren. Het vuur ontstond nadat alle lampen op het terrein waren gedoofd. Werd deze brand aangestoken, of was er iets anders aan de hand? We nemen een duik in het archief van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, kijken naar de voorgeschiedenis en volgen de rechtszaak.

Met veel pracht en praal werd op 2 juni 1897 in park Sonsbeek de jubileumtentoonstelling van de Geldersche Maatschappij voor Nijverheid en Handel geopend. Minister Ph. W. van der Sleyden was ervoor naar Arnhem afgereisd en de manifestatie werd gehouden in een feestgebouw dat wel tweeduizend belangstellenden kon herbergen. Het Halleluja van Händel klonk uit driehonderd kelen en burgemeester jhr. D. J. A. van Lawick van Pabst van Nijvelt zag dat het goed was. Het festijn trok aandacht in het hele land en zelfs in het toenmalige Nederlands-Indië werd erover geschreven. Het Rotterdamsch Nieuwsblad van 3 juni kondigde de tentoonstelling aan 'die dezen zomer zeker duizenden naar Arnhem zal doen stroomen die daar met de expositie het wijd en zijd vermaarde landgoed, beroemd door zijn eenige ligging, zijn hout, vijvers en watervallen zullen gaan bezoeken'.

Op de hertenweide was een bijzonder fraai paviljoen met twee grote vleugels opgetrokken. Daarin waren inzendingen voor de expositie ondergebracht zoals vijftig rijwielen, piano's, marmere schoorsteenmantels, grafmonumenten, meubelen, naaimachines, boeken, pelzen, rijtuigen, muziek- en andere instrumenten. Er was een hoofdrestauratie, met aan de overzijde volksbuffetten en er waren zelfs tribunes in opgenomen. Kermisattracties en ander vermaak trokken de aandacht en in de avond werd dit deel van het park ondergedompeld in een feeëriek verlichting. Verschillende bestaande gebouwen waren eveneens in gebruik, zoals de oranjerie die in 1822 was gebouwd en het koetshuis met stallen. Tot op de avond van de 12^e september een verwoestende brand op het terrein huishield, op een moment dat de elektrische lampen al waren gedoofd. Een paar dagen later zou de burgemeester een verbod afkondigen om nog feestelijkheden in het park te organiseren.

Eerste vlammen

Juist op de plek waar de latere verdachte van brandstichting, de 42-jarige J. van Hattum de Graaff een standplaats met muziekinstrumenten en ander goed had ingericht, werden de eerste vlammen waargenomen. Dat was een van de redenen om deze deelnemer te verdenken. Verscheidene standhouders en andere betrokkenen hadden bij nader inzien in de laatste periode van de manifestatie een brandverzekering afgesloten of die verhoogd. Dat kon het gevolg zijn geweest van het feit dat er de voorgaande maanden al een paar keer brand was geweest op het terrein. Maar het kon ook met voorbedachte rade en na onderling overleg gebeurd zijn. De Graaff zou een tijdens het proces getuigende mede-exposant hebben aangeraden 'zich te assuureren' omdat er nog wel eens brand zou kunnen ontstaan.

De Graaff had aanvankelijk zelf geen verzekering afgesloten. Hij besloot hier pas toe volgens een rechtbankverslag in Het Nieuws van den Dag (23-12-1897, blz. 10) toen er een brandje had gewoed. En toen een andere flinke brand de zogeheten vijf meter hoge Twaalf Apostelenklok vernielde, een uurwerk dat met het oog op zijn ingenieuze constructie tijdens wereldtentoonstellingen in Berlijn en Chicago prijzen had gewonnen, had de verdachte zijn verzekering nog eens stevig verhoogd. Achteraf misschien logisch, aanvankelijk leek het een deel van een optelsom.

Agenten getuigen

Tot die optelsom behoorde ook een verklaring van de agenten van politie P. J. de Vos en H. H. Ariëns. Zij waren ervan overtuigd dat ze de verdachte omstreeks middernacht tussen het samengestroomde volk hadden gezien. Deze zou toen zelfs het terrein weer op zijn gegaan, zo bevestigde ook de schilder J. H. Parck. Het Rotterdamsch Nieuwsblad van 23 december over de rechtszitting: 'Het maakte eenige sensatie toen beklaagde deze drie verklaringen onwaar heette'. De Graaff ontkende de door de getuigen geschetste gang van zaken. Om half 11 was hij uit Sonsbeek vertrokken en had een glas bier gedronken in een café tegenover zijn woning in de Kerkstraat. Ruim na elven kwam zijn zoon waarschuwen dat thuis de koffie klaar was en om half 12 was hij tussen de lakens gekropen. Daar lag hij tot 1 uur in de nacht: toen werd hij opgehaald door twee marechaussées.

Affiche van de tentoonstelling uit 1897, ontwerp J.F. Rinke

Er was het Openbaar Ministerie blijkbaar veel aan gelegen om de verdachte veroordeeld te krijgen. Tijdens de rechtszaak over 'de geruchtmakende brandstichting-quaestie' die werd bijgewoond door 'een buitengewoon talrijk publiek, zowel op de tribune als in de rechtszaal', werden liefst 43 getuigen gehoord. Om 18 uur werd de zitting verdaagd. De eis van de aanklager was de volgende dag niet mis: acht jaar gevangenisstraf.

Bewijs ontbreekt

Verdediger mr. Van Gelein Vtringa betoogde volgens het rechtbankverslag van Het Nieuws van den Dag 'dat alle bewijs ontbreekt dat brand is gesticht en dat zelfs de aanwijzingen den beklagde niet als dader aanwijzen. Hij wijst op de tegenstrijdigheid in de aanwijzing en concludeerde tot vrijspraak'. Verder verzocht hij in vrijheidstelling van de verdachte.

Maar dat werd geweigerd. Pas toen de rechtbank op 28 december 1897 uitspraak had gedaan, ging de celdeur open. Vrijspraak, luidde het oordeel. Het verhaal vermeldt niet of daar twijfels aan te pas waren gekomen of niet. In de geschiedschrijving houdt men het erop dat kortsluiting de oorzaak van de brand is geweest. Saillant feit: juist de elektrische verlichting werd als een van de hoogtepunten van de tentoonstelling beschouwd. Omdat die in deze tijd pas werd geïntroduceerd.

Rob van Otterloo

Ruzie om het water van de beek

De boswachter vertelt

Theo Beemsterboer was van 1975 tot 1999 in dienst bij gemeente Arnhem als 'boswachter', zoals dat toen heette. Wij vroegen hem naar verhalen uit zijn tijd als toezichhouder op onze parken. Hiernaast vindt u een paar herinneringen aan de Viskwekerij Sonsbeek. We rekenen erop dat Theo de komende tijd nog eens in zijn geheugen graaft en de vondsten voor ons noteert. Parkhistorie uit de eerste hand.

Mijn herinneringen aan de Viskwekerij Sonsbeek gaan terug tot eind jaren vijftig toen ik er als scholier met een vakantiebaantje bezoekers rondleidde, zowel door de kwekerij in het Aquarium als langs de visvijvers. Als attractie mochten de kinderen een handje visvoer in de vijvers gooien. Het voeren van de forellen was ook één van mijn taken.

Beginjaren 60 beëindigde de Heidemaatschappij de exploitatie. Twee ex-medewerkers van de kwekerij pachtten daarna het complex om er een commerciële forellenhandel te beginnen. De kwekerij in het Aquarium werd opgeheven. Achter de grote groene deuren, waar nu het Nederlands Watermuseum zit, was de rokerij en het molenhuis was café-restaurant. In de woning boven woonde de kwekerijknecht.

Eén van die pachters herinner ik me nog wel. Toen ik midden jaren zeventig in dienst van de gemeente kwam, gingen mijn collega's en ik wel eens een warm gerookt forelletje bij hem eten. Dat kon, want er vielen nog wel eens forellen van het rookijzer en die hadden dan geen handelswaarde meer. Als particulier kon je er ook forellen kopen, maar er werd voornamelijk geleverd aan winkels, hotels en restaurants. De aanvoer van levende forellen gebeurde vanuit Denemarken in grote tanks, die werden geleegd in de vijvers.

Foto van de Begijnemolen met de hengelvijvers, ca 1985.

De ombouw van de viskwekerij tot twee hengelvijvers ging niet zonder slag of stoot. B&W van Arnhem ging op 15 mei 1984 akkoord met het ambtelijk voorstel daartoe, ondanks 'ernstige bedenkingen' van de Monumentencommissie en de (gemeentelijke?) Adviesraad Monumentale Parken. Vijf maanden daarvoor had de minister van WVC per brief 'eventuele beletselen in het kader van de monumentenwet weggenomen'

Hengelvijvers

Toen het in de jaren 80 met de forellenhandel niet zo goed meer liep, begon men de visvijvers zelf te exploiteren. Voor vijf gulden kon je er toen vissen op forel en de vangst meenemen naar huis. Het verhaal gaat dat de kwekerijknecht de forel in de vijvers zo overdadig voerde dat de vis helemaal niet meer hapte naar het aas van de hengelaar en die ging dus zonder buit naar huis, terwijl de pachter van het complex wel het entreegeld opstreek. Later zouden diezelfde hengelaars in de nacht terugkomen, om met een net alsnog hun slag te zijn. De exploitant liet daarop in de nachtelijke uren een waakhond over het terrein lopen. Ook hebben inventieve geesten op die manier geprobeerd illegaal forel uit te zetten in de parkvijvers van Sonsbeek, wat op niets uitliep, want er zat (en zit?) veel snoek in de vijvers.

De exploitant had de gewoonte de vijvers te ontsmetten met nitriet, vanwege gevaar voor schimmels en bacteriële ziektes van de forellen. Hij deed dat, ondanks mijn waarschuwingen, op zo'n overdadige manier dat de hele Jansbeek tot aan de Sonsbeekweg blauw zag van de nitriet.

Ik heb er toen de milieu-inspectie bijgehaald, want er waren al klachten binnengekomen van mensen die zich afvroegen wat er toch met de beek aan de hand was. Men zal begrijpen dat het toen wel over was met warme forelletjes eten.

De exploitant had het regelmatig aan de stok met molenaar Van Silfhout over de hoeveelheid water die er werd gebruikt als er een nieuwe voorraad forel was aangekomen en alle vijvers werden gevuld met water uit de beek. De molen kon daarna vaak niet of onvoldoende draaien. Ruzies waren geen wonder want het water uit de beek bepaalde ook een deel van het inkomen van Van Silfhout. Uiteindelijk ging de forellenhandel failliet, ondanks het feit dat een zoon nog geprobeerd heeft de zaak nieuw leven in te blazen. Daarna heeft een familielid van de voormalige uitbater van Boerderij Sonsbeek nog enkele maanden een restaurant in het Aquarium gehad maar dat werd ook een fiasco. En de rest is bekend.

Theo Beemsterboer

Ledenvergadering Vrienden van Sonsbeek

Op woensdag 20 maart 2013 vindt de jaarlijkse ledenvergadering van de Vereniging van Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem plaats. Van 20 tot 22 uur in Bezoekerscentrum Sonsbeek, Zijpendaalseweg 24a. De leden hebben daarvoor een uitnodigingsbrief ontvangen. Belangstellenden zijn welkom.

Na het huishoudelijk gedeelte (jaarverslag, financieel verslag, begroting, bestuurswisseling) volgt een presentatie door Geert Visser over het gebruik van het voormalige landhuis van de familie Van Heeckeren als Hotel-Pension Sonsbeek.

Hotel-Pension Sonsbeek

De vondst van drie prachtige, scherpe foto's uit 1924 van de eetzaal, de conversatiezaal en de voorkant van Hotel-Pension Sonsbeek vormde het begin van een speurtocht van Geert Visser naar gegevens over de hotelperiode van het voormalige Kasteel Sonsbeek, de huidige Witte Villa. De hotelperiode duurde van 1899 tot de evacuatie van Arnhem in 1944. In diverse overheidsarchieven, particuliere verzamelingen en krantenarchieven vond hij materiaal over deze vrijwel onbeschreven periode uit de historie van dit rijksmonument. Naast het artikel in dit Bulletin bezit hij nog een schat aan - deze avond te presenteren - foto's, ansichten, advertenties, plattegronden en wetenswaardigheden rond hotel Sonsbeek en de exploitanten daarvan.

Bijgaande Ansicht stuurde mevrouw Minderman op 1 januari 1905 waarschijnlijk als nieuwjaarsgroet aan de vaste gasten en andere relaties van Hotel-Pension 'Sonsbeek'. Ansicht uit de collectie van Hans Putman.

Voortgang Herstel Waterrad

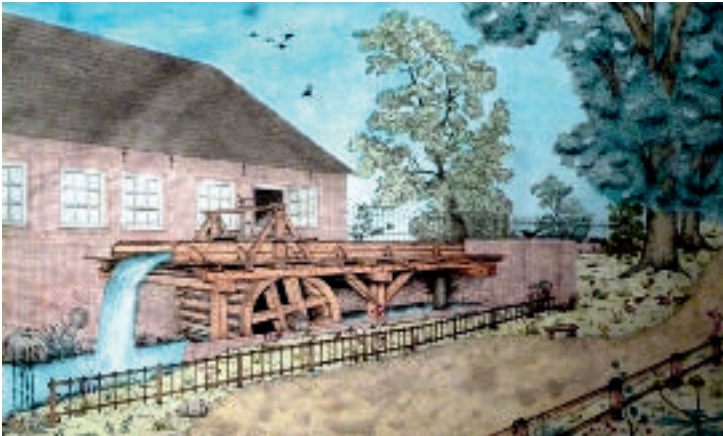
Zomer 2011 heeft Vrienden van Sonsbeek het herstel van het waterrad van de Begijnemolen op zich genomen. Het waterrad functioneert al jaren niet meer, de schoepenbakjes zijn lek, de bakgoot is kapot, de watergang is bouwvallig en de waterkracht blijft ongebruikt.

De geformeerde 'Projectgroep Herstel Waterrad', onder aanvoering van Loes Prakke, heeft de verkenning van het herstel afgerond. Diverse betrokken partijen (gemeente Arnhem, Waterschap Rijn en IJssel, Nederlands Watermuseum, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) hebben hun medewerking toegezegd. Andere watermolens zijn bekeken en er is uitgezocht wie het juiste hout voor herstel van dit monument kan leveren. Joop Morsink beschreef de historie van de molen en maakte de bouwtekeningen. De omgevingsvergunning voor het herstel van dit rijksmonument is aangevraagd, de aanvraag is gepubliceerd, beoordeeld en goedgekeurd.

De vergunning kwam begin dit jaar af. De kosten van het project zijn begroot. Studenten van de HAN werken aan ideeën voor de benutting van de opgewekte energie en de visualisatie daarvan. De medewerkers van 'De Helling' kunnen aan de slag zodra binnenkort het hout wordt geleverd. Het waterrad wordt met een grote kraan uit de opstelling gehesen en tijdelijk opgeslagen en gedroogd, zodat men de houten schoepenbakjes kan vernieuwen. Tegelijk

wordt het hout en ijzerwerk van de bakgoot vernieuwd. Het herstel is gestart.

Koos de Vos, tekening Joop Morsink

Colofon

Het Bulletin VVS is een uitgave van de Vrienden van Sonsbeek, Zypendaal en Gulden Bodem en van het Bezoekerscentrum Sonsbeek. Het Bulletin verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegestuurd aan de leden van de Vereniging Vrienden van Sonsbeek. ISSN 1567-1054

Redactie:

Gerard Herbers
Rob van Otterloo
Luuk Broer (eindredacteur)

Vormgeving en druk:

Coers & Roest
ontwerpers bno | drukkers
Arnhem

Redactie-adres:

Bezoekerscentrum Sonsbeek,
Zypendaalseweg 24a,
6814 CL Arnhem
email: info@parksonsbeek.nl

Het zomernummer van Bulletin VVS verschijnt 21 juni. Vorige nummers vindt u op de website www.parksonsbeek.nl onder > Nieuws.

Retour afzender/adreswijziging

Mogelijk is de adressering niet juist. Wilt u in dat geval zo vriendelijk zijn om hieronder de juiste gegevens in te vullen en het blad 'retour afzender' of deze strook in een enveloppe terug te sturen naar: Vrienden van Sonsbeek, Zypendaalseweg 24a, 6814 CL Arnhem.

Reden retourzending:

Postcode:

Naam:

Het correcte adres is:

Straat:

Plaats:

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

VAN
SONSBEK
VERENIGING